

США – Європа: зовнішньополітичні історичні поступи та інституціонально-дипломатичний діалог (XVIII–XXI століття)

Стаття присвячена становленню, історичному розвитку і сучасним інститутам дипломатії та дипломатичній службі США. Досвід США багато в чому є цінним і корисним для сучасних держав в контексті використання практичного досвіду США, які мають усталені, історично сформовані традиції, оперативно та адекватно реагують на нові виклики і загрози глобалізованого світу. Особливу увагу приділено особливостям розвитку зовнішньої політики та інституціональним аспектам дипломатичної взаємодії та інституціонально-дипломатичного діалогу: Європейські держави – США протягом XVIII–XXI століть.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, державна служба, модель підготовки дипломата, інститути дипломатії, інституціоналізація, США, Європа.

У добу раннього Нового часу і Нового часу (XVI–XIX ст.), поряд з виникненням і еволюцією європейської системи держав, відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення американської політико-дипломатичної системи та закономірний процес її впливу на становлення та трансформації, відповідний розвиток теорії зовнішньої політики і дипломатії держав Європи і США [1, с. 236–266; 2, с.196–199]. Саме в цей період у США відбувається процес перебудови політичної та дипломатичної систем у контексті формування нової європейської системи держав. Одним із головних завдань США, та її інститутів дипломатії доби XVIII–XIX століть, стало ідеологічне обґрунтування своєї пріоритетності в міждержавних відносинах і кореляція їх зовнішньополітичного курсу відносно політико-дипломатичних систем провідних держав Європи. Дипломатія США в новому статусі спрямувала свої зусилля на вихід на міжнародний плацдарм в якості реального міжнародного актора, здатного впливати на баланс сил на європейському та американському континентах, а не лише як рівноправний учасник блоків, коаліцій та угод [3, с. 96].

Поняття "інституціоналізація" активно використовується в науковому інструментарії дослідників, але історики, враховуючи специфіку цього терміну та його концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати термін "інституціоналізація" до методологічного арсеналу історичного пізнання. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав в контексті формування суспільно-політичної думки та її ідеологем як в Європі, так і в США.

Досліджуючи інституціональні процеси в європейській та американській зовнішній політиці й дипломатії Нового часу (XVIII–XIX ст.), автор дослідження прагне показати не лише історію розвитку зовнішньої політики, дипломатії та дипломатичної служби США в міждержавному діалозі США– Європа, яка ще не була предметом окремого компаративного дослідження науковців, і також виокремити її функціональний аспект саме в контексті впливу суспільно-політичної думки на процес інституціоналізації дипломатичних служб в державах Європи та США у часово-просторовому вимірі, та формуванні зовнішньополітичних та дипломатичних ідеологем в політико-психологічній конструкції ідей щодо формування та трансформації європейської та американської політико-дипломатичних систем держав у XVIII–XXI століттях.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби раннього Нового часу і Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М.Гончар, О.Б.Дьомін, В.О.Дятлов, А.І.Кудряченко, С.В.Віднянський, В.А.Смолій, Н.Г.Подалаяк, Б.О.Ачкаїназі, В.В.Ададуrow, О.П.Машевський, С.Б.Сорочан, В.І.Яровий, С.В.Пронь, М.С.Бурьян, В.Г.Косміна, О.Г.Цветков, С.С.Троян, Ю.О.Каганов та ін.

Характерною рисою російської історіографії другої половини XX-початку XXI століття, щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу і Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Окремо необхідно виділити праці російських істориків-дослідників, таких як – С.Д.Сказкін, Б.Ф.Поршнев, О.Д.Люблінська, Ю.Є.Івонін, С.П.Карпов, Н.О.Хачатурян, С.К.Цатурова, Н.І.Басовська, П.Ю.Уваров, В.Л.Керов, Н.І.Девятайка, В.О.Ведюшкін, М.А.Юсім, І.Я.Ельфанд, О.Ф.Кудряцев, В.М.Матвеев, А.А.Розанов, В.О.Печатнов, О.С.Маникін, В.В.Согрін, Б.А.Ширяев та інші.

Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового часу, Нового і Новітнього часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської та англо-американської історіографічних шкіл.

У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав, політико-дипломатичної системи США, та їх системних елементів, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін.

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій дипломатичної діяльності держав, спираючись на джерельну базу, а показати перетворення зовнішньої політики і

дипломатії як політичного явища під впливом суспільно-політичної думки, певних ідеологем, на організовану систему установчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, відповідні зовнішньополітичні та дипломатичні ідеологеми, виявити критерії ефективності зовнішньої політики з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи і США [4, 196-203].

На сьогодні Сполучені Штати Америки (США) є одним з найважливіших глобальних акторів, здатних здійснювати значний вплив на розвиток світових геополітичних, політико-дипломатичних, зовнішньополітичних та економічних процесів. Просування до однієї із лідируючих позицій на світовій арені для цієї держави відбувалося під впливом ряду факторів та протягом декількох століть (XVIII-XXI ст.), в основу традиційної внутрішньої та зовнішньої політики США було покладено три головних фактори американської цивілізації – лібералізм, демократію та імперію [5]. Саме комплексне, неупереджене вивчення історичних традицій, дипломатичних ідеологем, зовнішньополітичних трендів, еволюції та сучасного стану зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки актуалізує та дає можливість зрозуміти їх сучасні пріоритети в поліцентричному світі: від історичних трендів до новацій сьогодення [6].

Як зазначив Генрі Кіссінджер: “У кожному столітті, ніби слідуючи певному закону природи, з’являється країна, що володіє могутністю, волею, а також інтелектуальними та моральними стимулами, що допомагають їй привести всю систему міжнародних відносин у відповідність до власних цінностей” [7, с. 235]. Крах Радянського Союзу залишив Сполучені Штати Америки в унікальній ситуації. Вони стали єдиною та дійсно глобальною силою, яка претендувала на домінування у визначенні шляхів розвитку світового суспільства наприкінці XX – початку XXI століття.

Роль цієї держави в системі міжнародних відносин та світових політико-дипломатичних системах перетворюють зовнішню політику і дипломатію США у “чинник номер один” для будь-якої держави та для всієї міжнародно-політичної системи в цілому. Тому, неминуче в цьому аспекті постає питання про стосунки США з оточуючим світом, та про те, як самі Сполучені Штати Америки усвідомлюють себе і свою роль у побудові сучасних міжнародних відносин і сучасних політико-дипломатичних систем. Для цього слід чітко представляти найважливіші зовнішньополітичні цілі, дипломатичний інструментарій, дипломатичні ідеологеми та завдання цієї держави [8].

У Сполучених Штатах Америки перші дипломатичні інститути створювалися безпосередньо представницькими органами, що радикально відрізняє модель їх створення від Великої Британії та більшості країн Західної Європи. Більш того, протягом декількох років вони навіть прямо підкорялися законодавчим, а не виконавчим владним структурам. Історія дипломатичної служби США починається зі створення 29 листопада 1775 року Американським Континентальним Конгресом Комітету Кореспонденції, з метою спілкування з колоніальними агентами у Великій Британії та “друзями в... інших частинах світу”. До складу комітету входили: Бенджамін Франклін, Бенджамін Харісон, Томас Джонсон, Джон Дікінсон і Джон Джей. Конгрес надав комітетові широкі повноваження здійснювати міжнародну дипломатію, включаючи проведення переговорів щодо таємних відвантажень зброї та інших подібних дій. Унаслідок природи походження кореспонденції та враховуючи специфіку діяльності, учасники почали додавати слово “таємниця” до назви комітету, і незабаром він був відомий вже як Комітет Секретної Кореспонденції. Оскільки його дипломатичні обов’язки зростали, то Конгрес 17 квітня 1777 року перейменував його на Комітет закордонних справ.

Комітет продовжував координувати комунікацію між Конгресом і дипломатами в Європі, і надсилав все більше представників до різних європейських країн. Проте, уже в 1780 році Джеймс Ловел, з огляду на переважаність Конгресу та нехтування членами Комітету своїми обов’язками, звернувся до Артура Лі та Джона Джей із пропозицією винести на розгляд Конгресу питання про створення Департаменту закордонних справ, який би опікувався повсякденною дипломатичною діяльністю. Члени комітету подали цю пропозицію до Конгресу, який був відповідальний за вирішення таких питань, та створили Комітет щодо створення виконавчих департаментів. Континентальний Конгрес 10 січня 1781 року проголосував за створення Департаменту закордонних справ. Саме ця дата є днем народження центрального дипломатичного відомства. 10 серпня того ж року Конгрес обрав Роберта Лівінгстона Секретарем закордонних справ [9].

У 1789 році відповідно до прийнятої у 1787 році Конституції США департамент був перетворений у Державний департамент та був перепідпорядкований президентові країни. Конституція, підвівши загальну правову базу під службу зовнішніх зносин, говорить про її організацію у вельми гуманній формі: визначаються межі компетенції виконавчої та законодавчої влади та роль Держдепартаменту в системі зовнішньополітичних відомств. Держсекретар має керувати справами Департаменту так, як буде давати вказівки президент. Низка записаних у Конституції прерогатив президента в подальшому була витлумачена в розширеному плані. Так, зафіксоване в тексті право президента призначати послів (з поради та згоди Конгресу), призначати посланників і консулів трансформувалося в право здійснювати призначення в будь-яких зовнішньополітичних установах, створювати нові посади і структури, а також контролювати роботу апарату. У Конституції нічого не сказано про професійну дипломатичну службу, що в подальшому негативно відобразиться на діяльності американських дипломатичних установ (інституцій) у ХХ ст., коли така служба буде створена.

У роки становлення нової держави (з 1775 року до 30-х років ХІХ ст.) зусиллями талановитих політиків Б.Франкліна, Т.Джефферсона, Дж.Адамса та багатьох інших у Сполучених Штатах Америки – при повній відсутності в її розпорядженні спеціально навчених дипломатичних кадрів – вдалося вирішити міжнародні, зовнішньополітичні та дипломатичні завдання, що стояли перед нею. Але на зміну талантам прийшли пересічні особистості, проте американські політики по-старому не вважали за необхідне створювати власну кар’єрну дипломатичну службу. Свою позицію вони мотивували тим, що для республіканських Сполучених

Штатів неприйнятні дипломатичні інститути та традиції Старого Світу. Іншим аргументом проти професіоналізації стало відоме з 30-х років судження президента Е.Джексона: "Обов'язки державних службовців настільки прості, що виконувати їх під силу будь-якій розумній людині" [10, с. 18].

Ідея знайшла своє конкретне втілення у впровадженні системи призначень, у тому числі на дипломатичні посади, за принципом "винагорода переможцям". Президент, який здобував перемогу на виборах, призначав на впливові посади своїх союзників і друзів, "нагороджуючи" їх цим за підтримку. При цьому їх професійна придатність могла і не враховуватися. При такій системі призначень справа деколи доходила до безглуздостей – у 1869 році президент У.Грант призначив свого друга Е.Уошберга держсекретарем на термін 12 днів, щоб він міг ненадовго "насолодитися престижем перебування" на посту глави дипломатичного відомства [10, с.69]. У результаті подібних дій, у державному апараті, включаючи його дипломатичну ланку розцвіли корупція, різко знизилася ефективність роботи, що не змогло не відбитися негативним чином на авторитеті Сполучених Штатів Америки у всьому світі.

Перетворення США на потужну індустріальну державу, претензії фінансово-монополістичних і політичних кіл країни та повноправна участь у вирішенні міжнародних проблем на межі XIX-XX століть зі всією наполегливістю вимагали змінити відношення до дипломатії та до її головного інструменту – дипломатичної служби. Це і було зроблено. Політичні лідери країни, активно підтримані діловими колами та університетами, що існували на кошти перших, з готовністю відкинули "демократичну риторику" і декларували своє бажання звернутися до дипломатичного досвіду країн Західної Європи (європейських інститутів дипломатії). У 1905-1916 роках серією виконавчих наказів президентів Т.Рузвельта і У.Тафта, а також законами Конгресу вводився конкурсний критерій прийому на дипломатичну та консульську службу, проголошувався принцип кар'єрного просування на основі знань, кваліфікації та за вислугу років.

Проте, незважаючи на реформи, які були здійснені в США, консульська і дипломатична служби, виконуючи ідентичні завдання з багатьох питань, існували окремо. Перехід з консульської служби на дипломатичну здійснювався досить рідко, а призначення консулів главами дипломатичних місій взагалі було виключенням.

Призначення на керівні посади в цілому залишалися прерогативою державного секретаря і президента, тому звичайний дипломат не маючи достатніх коштів і "зв'язків" практично не мав шансів досягти вершини своєї кар'єри – посади посла чи посланника. Кількість бажаною вступити на дипломатичну службу, оскільки молоді дипломати мали мізерну заробітну платню, була невеликою. Незначні шанси на успішне просування по службі, навряд чи могли стимулювати потік у зовнішньополітичне відомство здібних людей з малозабезпечених сімей. Встановлений жорсткий класовий контроль над відбором дипломатичних кадрів закривав дорогу в американські дипломатичні представництва не тільки представникам робітничого класу, але й середнього класу та інтелігенції. До 1914 року дипломатична служба залишалася "майже виключно прерогативою синів та найближчих родичів багатих американців, залучених на службу її соціальним престижем"..

Фінансова олігархія сприяла в деякій мірі організаційній раціоналізації дипломатичної служби, створенню в дипломатичних установах нових підрозділів. У 1915 році Конгрес, у відповідності до побажань ділових кіл, санкціонував призначення кадрових дипломатів на посади, пов'язаних не тільки з політичною діяльністю, але й з виконанням функціональних обов'язків у сфері торговельно-економічної, інформаційно-пропагандистської та конференційної діяльності.

У роки Першої світової війни (1914-1918рр.) тенденція до бюрократизації дипломатичного механізму, стає ледве не головною. У той же час, участь США у війні зробила очевиднішою непідготовленість дипломатичної служби та інститутів дипломатії США в цілому до міжнародної діяльності в нових умовах. Спрямованість дипломатичного апарату, особливо закордонного, на двосторонні зв'язки і спеціалізацію щодо окремих країн вже не відповідала міжнародним інтересам державно-монополістичного капіталу, які набули різнобічного характеру. Разом з тим, при виконанні зовнішньополітичних завдань зросла роль військового міністерства і спеціально створеного управління військової промисловості. На вирішальних ділянках зовнішньополітичної боротьби у воєнний період Держдепартамент опинився в тіні, а посольства взагалі не були задіяні. У дипломатичних представництвах відчувалася гостра нестача кадрів, підготовлених до виконання нових завдань. Чисельність персоналу в представництвах у 1914-1918 роках зросла майже в півтора рази, але ріст цей відбувався в основному внаслідок повернення дипломатів "старої школи".

Після закінчення Першої світової війни встало питання про завершення формування кадрової дипломатичної служби. Вона була створена під назвою "Закордонна служба США" згідно із законом Роджерса. Закон наказував об'єднати кадри дипломатичної та консульської служби в єдину систему, порядок прийому на службу в молодші ранги виключно через конкурсні іспити тощо. Проте інтеграція кадрів Держдепартаменту Закордонної служби (перші входили до складу Цивільної служби) була відкладена і сталася лише у 50-і роки XX століття.

У 20-30 роки XX століття сформувався кістяк професійної дипломатичної служби, який визначав її політичний вигляд до закінчення Другої світової війни. Не зважаючи на те, що чисельність кадрового дипломатичного персоналу впродовж цього періоду не перевищувала тисячі чоловік, він здійснював значний вплив на низку важливих напрямів американської зовнішньої політики і дипломатії.

Професійним працівникам Закордонної служби вдалося отримати ключові посади в Держдепартаменті і закордонних представництвах, забезпечити собі вирішальний голос при доборі та розташуванні кадрів. У багатьох випадках вплив кадрової дипломатії може пояснюватися їх класовою єдністю, однорідним соціальним походженням і освітою, спільними морально-етичними нормами. Професійних дипломатів відрізняли антикомуністичні, антидемократичні погляди, що відображали офіційний курс Вашингтона.

Приблизно половина професійних дипломатів, які розпочали кар'єру у 20-і роки ХХ ст., складалася із синів відомих адвокатів, військових та адміністративних керівників університетів і коледжів, третина – із сімей президентів промислових і банківських компаній. Для їх середовища найбільш характерною була мораль протестантизму з її акцентом на “упорядкованість, церемоніальність і віру в призначення долі” [11, р. 13].

Соціально-класові та політичні позиції працівників Закордонної служби, які працювали як за кордоном, так і у Вашингтоні, відповідали антирадянському напрямку зовнішньої політики всіх американських адміністрацій аж до 1933 року.

Правлячі кола країни не були задоволені тим, що дипломатичні кадри орієнтуються головним чином на політичні форми роботи, ігноруючи інші напрями діяльності, значення яких для американських монополій на визначених етапах було суттєвим. Саме з цих причин у 1927-1935 роках були створені ще три американські закордонні служби, які проіснували до 1939 року, тобто до приєднання їх президентом Ф.Рузвельтом до дипломатичної Закордонної служби. Так, у 1927 році, міністром торгівлі Г.Гувером, було створено закордонну комерційну службу, яка підпорядковувалася Міністерству торгівлі. Гувер відкрив більше 60 самостійних торгових бюро за кордоном, працівники яких активно просуvalи американські товари на іноземні ринки.

У передвоєнні роки особливого значення набувала діяльність американських послів у головних європейських державах. Президент США Ф.Рузвельт та його адміністрація продумували нову інституціонально-дипломатичну систему відносин з європейськими державами. Величезне значення надавалося зміцненню особистих контактів президента з їхніми зовнішньополітичними відомствами. Напередодні Другої світової війни Держдепартамент США мав висококваліфіковані кадри. Дипломатичний корпус Сполучених Штатів Америки в ці роки був представлений У.Доддом, У.Булітом, Б.Лонгом, Дж.Кенеді, Х.Вільсоном, Дж.Грю, К.Бауерсом, М.Тейлором, Г.Пэллом та іншими. [12, р. 69]. Вони займали ключові дипломатичні посади, будучи послами в провідних державах Європи та Азії. Саме вони в критичні передвоєнні роки зіграли важливу роль у виробленні зовнішньополітичної стратегії США знаходили баланс серед зовнішньополітичних дилем США та формували позитивний імідж США через політико-дипломатичні ідеологеми. Обставини, що змінилися внаслідок гітлерівської агресії в Європі, поклали особливу відповідальність на діяльність американських дипломатів. Положення посла Сполучених Штатів Америки в будь-якій столиці мало величезне значення. Посол повинен був діяти обдуманно, прийняти рішення тільки після консультацій з Держдепартаментом. У той же час, він був офіційним представником США, і його слова, навіть сказані випадково, мали велику вагу. Він зобов'язаний був бути добре інформованим з усіх зовнішньополітичних і дипломатичних питань [13, р. 653].

У передвоєнне десятиліття основу кадрового складу Держдепартаменту становили так звані кар'єрні дипломати – професіонали вищої якості. Це були дипломатичні чиновники, що постійно перебували на службі в Держдепартаменті. Як правило, кар'єрні дипломати, відповідно до традиції, політично нейтральні стосовно адміністрації, що перебуває при владі. Іншу групу представляли особисті призначенці президента Р.Рузвельта – некар'єрні дипломати, які, не будучи професіоналами, прийшли у велику міжнародну політику внаслідок зміни, у другій половині 30-х років минулого століття, геополітичної та інституціональної ситуації у світі та переосмислення ролі США в ньому. До числа таких президентських призначенців належали У.Додд, К.Бауерс, Дж.Кенеді та ін. Президент Рузвельт залучав до дипломатичної служби освічених людей, що володіли широким креативним мисленням і життєвим досвідом. Так, Вільям Едвард Додд і Клод Бернارد Бауерс були відомими істориками.

За роки Другої світової війни (1939-1945рр.) загальна чисельність працівників Держапарату збільшилася більше ніж у три рази, удвоє збільшився бюджет. Зростання було забезпечене за рахунок спеціалістів із інших установ та організацій, оскільки зарахування на кадрову дипломатичну службу шляхом іспитів було призупинено. Актуальною стала реорганізація дипломатичного апарату з урахуванням змін міжнародних зв'язків та ролі США.

На початку “холодної війни” та багато в чому через накази її американських натхненників на рішучіші та агресивніші дії в міжнародних справах, дипломатична служба в особі Держдепартаменту та Закордонної служби почала втрачати набуте нею в міжвоєнний період значення. Створені згідно із законом “Про Національну безпеку” Міністерство оборони США, Центральне розвідувальне управління, Рада національної безпеки стали серйозними конкурентами традиційним дипломатичним установам у питаннях здійснення зовнішньої політики. Крім того, у справі дипломатичні почав активно втручатися Конгрес.

Як наслідок, підкреслюють сучасні дослідники, “Держдепартамент стає бюрократичним пігмеєм у середовищі гігантів” як з точки зору свого фінансового положення, так і впливу на зовнішньополітичний процес і дипломатію [14; 15; 16]. У посольствах представники військових відомств і розвідники відтіснили кадрових дипломатів на задній план, діючи деколи навіть в обхід послів. Також необхідно зазначити, що в першій половині 50-х років з подачі ультрареакційного сенатора Дж. Маккарті почалося відверте цькування професійних дипломатичних кадрів, що підірвало на довгі роки їх і без того вже послаблене положення в державному апараті.

При президентові Дж. Кенеді авторитет Держдепартаменту та американських дипломатичних співробітників за кордоном був підвищений. У травні 1961 року Кенеді надав послам США право контролю за діяльністю усіх американських установ за кордоном (окрім військових місій). За його прямою вказівкою держсекретар Д.Раєк закликав оперативних дипломатичних співробітників підвищити свою активність і “не боятися приймати рішення”. У 1980 році за погодженням з Конгресом Закону про Закордонну службу США кадрова дипломатія знайшла нову солідну правову основу. Але головна проблема, тобто закріплення за кадровою дипломатичною службою стабільного місця в апараті, не була вирішена. Закон рекомендував

президентів виробляти призначення на вищі дипломатичні пости по перевазі із співробітників кадрової служби. Але минуло лише один рік, і президент Рональд Рейган, ігноруючи цю рекомендацію, призначив майже половину (44%) із заміненних їм послів, із числа своїх особистих знайомих. Одночасно декілька досвідчених дипломатичних професіоналів, кар'єрне просування котрих виявилось заблокованим президентськими "призначеннями", були вимушені піти зі служби. У ті роки Асоціація Закордонної служби, що захищала інтереси професійних дипломатів, у спеціальному листі Р.Рейгану відмічала, що із-за безвідповідальних призначень з політичних, а не ділових мотивів "падає пошана до США у світі". Зрозуміло, багато президентів США схильні більшою мірою, ніж Р.Рейган, спиратися на професійних дипломатів. Проте, у цілому статус останніх залишається перманентно нестійким.

У середині 1990-х років американська політична еліта почала усвідомлювати необхідність реформування системи зовнішньополітичних інститутів і дипломатичної служби США. Декілька поважних комісій і дослідницьких центрів у своїх доповідях прийшли до єдиного висновку про системну кризу, що вразила американську дипломатію. Було визнано, що механізм, створений у роки "холодної війни", у нових реаліях, в умовах нових інституціональних викликів і загроз, вимагає серйозної реорганізації. Наприкінці 2000 року, уже після обрання Дж. Буша-молодшого, була опублікована доповідь комісії Ф. Карллуччі, що претендує на узагальнення висновків всіх попередніх комісій і на вироблення практичних рекомендацій для нової адміністрації [17, р. 35]. Автори доповіді явно віддавали перевагу підходу, який можна визначити як "консервативний реформізм", і сподівалися без помітної зміни сформованої структури, шляхом поступового підвищення професіоналізму співробітників дипломатичної служби, їхньої безпеки та соціальної захищеності, прийті до якісного поліпшення того, що вони назвали "корпоративним духом", і в остаточному підсумку до більш ефективного захисту американських інтересів за кордоном. На фоні зовсім справедливих суджень авторів "плану Карллуччі" про безліч нових загроз, про різке погіршення відношення до США в багатьох країнах, про інтенсифікацію міжнародних контактів на недержавному рівні та інших кардинальних змінах у системі міжнародних відносин і політико-дипломатичних системах, запропонований "терапевтичний" підхід до реформування дипломатичної служби відразу представився багатьом критикам зовсім неадекватним рішенням.

Саме доповідь комісії Ф.Карллуччі була прийнята за основу при розробці програми дій на посту держсекретаря новим главою Держдепартаменту К. Пауеллом. Він знайшов спільну мову з Конгресом, домогся помітного збільшення фінансування зовнішньополітичних установ (щорічно в середньому на 5 млрд. доларів), розпочав реалізацію програми "Дипломатичної готовності" (збільшення чисельності дипломатичної служби на 1200 чол. до 2005 року), направив значні ресурси на вдосконалення систем безпеки та оснащення закордонних представництв сучасною технікою. Пауеллу вдалося налагодити особистий контакт із співробітниками Держдепартаменту. Він демонстрував турботу про рядових співробітників, активно взявся за рішення їхніх побутових проблем. У цьому сенсі він радикально відрізнявся від багатьох своїх попередників. М.Олбрайт, наприклад, взагалі обмежувала коло свого спілкування у Держдепартаменті декількома найближчими помічниками, у край рідко виступала перед співробітниками, була цілком зайнята питаннями великої політики. Батьківська турбота Пауелла про дипломатів, безсумнівно, сприяла поліпшенню загальної атмосфери в дипломатичній корпорації. Однак справа не обмежилася емоціями. У квітні 2001р. Асоціація дипломатичної служби США (дипломатична профспілка) організувала дискусію з приводу внесення змін у формальні вимоги для просування по службі [18, с. 21].

Автори виправлень надихалися уривком з мемуарів Пауелла: необхідно заохочувати співробітників, готових йти на ризик, а не уникати "гострих кутів" заради кар'єрного просування. У зв'язку з цим, у переліку необхідних якостей претендента на підвищення, прикметник "гармонічний" пропонувалося замінити на "конструктивний" і внести деякі інші корективи для заохочення прихильників розвитку замість прихильників стабільності. Дипломати зустріли пропозиції з ентузіазмом, більше 90% учасників дискусії висловилися за "реформу". Майже дитяча захопленість дипломатів у цьому епізоді добре характеризує атмосферу в дипломатичній службі США напередодні 11 вересня 2001 року.

Події 11 вересня 2001 року спочатку лише підсилили ці настрої. Різко зросло число бажаючих бути зарахованими на дипломатичну службу. На іспитах у 2002-2003 роках спостерігався небачений конкурс, заяви надійшли від 80 тис. претендентів, прийнято було ледве більше 1000. Однак незабаром з'ясувалося, що в'їзні візи були видані терористам з порушенням існуючих вимог, та й самі вимоги надто м'які та ліберальні. Апогей критики досягнув літа 2002 року, коли через Конгрес проходив президентський законопроект про створення Департаменту внутрішньої безпеки (Department of Homeland Security – DHS). Радикальні критики пропонували повністю передати DHS функцію видачі віз, хоча в проекті мова йшла лише про нагляд. Ціною серйозних зусиль, використавши найпотужніші засоби, у тому числі феноменальну популярність (рейтинг Пауелла перевищував президентський та досягав 80%), держсекретар відстояв позиції свого відомства. Правда, довелося пожертвувати главою консульського відділу – Мері Ріан (кар'єрний посол) була відправлена у відставку в липні 2002 року. У жовтні 2002 року їй була присуджена премія Держдепартаменту "за видатні досягнення". Тим самим Пауелл продемонстрував критикам Держдепартаменту, що ідучи на тактичні поступки, він не визнає огульних обвинувачень, які по суті все більше нагадували знаменитий маккартизм 1950-х рр.

З кінця 2002 року ситуація навколо Іраку стала робити визначальний вплив практично на всі аспекти політики Сполучених Штатів Америки. Уже на стадії підготовки американського вторгнення Держдепартамент і Пентагон вступили в жорстке протистояння з питань про цілі та методи американської політики (хоча зовні глави цих відомств К. Пауелл і Д. Рамсфелд прагнули показати, що між ними існують рівні ділові відносини та спільні політико-дипломатичні ідеологеми).

Навесні 2003 року, вже після завершення першої фази воєнної операції, натхненником нового наступу на Держдепартамент став Н. Гінгрич. У квітні того ж року він виступив у стінах консервативного American Enterprise Institute, а потім опублікував у літньому випуску журналу Foreign Policy статтю "Непідконтрольний держдепартамент" [19, р. 36]. Майже в душі сенатора Дж. Маккарті Гінгрич звинуватив американських дипломатів у нелояльності президентові, у тому, що вони цілеспрямовано руйнують своїми діями плоди блискучих перемог армії США в Іраку. Гінгрич призвав до негайних радикальних перетворень зовнішньополітичного відомства з метою усунення самої можливості корпоративної опозиції дипломатів курсу Білого дому. Перша реакція багатьох дипломатів на обвинувачення була скоріше іронічною. Однак поступово виступ Гінгрича був переключений багатьма аналітиками з розряду ексцентричної витівки в справжній маніфест неоконсерваторів. Суспільна дискусія, що пішла за його виступами, явно затьмарила атмосферу в якій підводилися підсумки перебування Пауелла на посту держсекретаря. З одного боку, Пауелл практично повністю "виконав вказівки" комісії Карлуччі. В умовах декількох хвиль твердої критики він не допустив скорочення сфери компетенції та впливу Держдепартаменту. У той же час, усі зусилля Пауелла з реформи Держдепартаменту не зробили дипломатичну службу менш уразливою для критики. Системна криза нікуди не зникла, а навпаки, у новій непростій ситуації виявилася ще чіткішою і конструктивнішою.

Новий держсекретар Кондоліза Райз, виступаючи у Школі закордонної служби Джорджтаунського університету 18 січня 2006 року, запропонувала радикальну концепцію "трансформаційна дипломатія" (Transformational Diplomacy). К.Райз наголосила на необхідності перетворення старих дипломатичних інструментів (дипломатичного інструментарію) для того, щоб вони працювали на вирішення нових політичних задач. Крім того, потрібно розпочати глобальний перерозподіл дипломатичних кадрів. Райз запропонувала в найближчі роки перевести декілька сотень високо посадових професійних дипломатів з розвинутих європейських держав та з Вашингтону в дипломатичні місії США у "критично важливі" місця (Китай, Індія, Нігерія, Кенія тощо).

Кар'єрне зростання дипломата повинно залежати від того, чи були дипломати в державах з важкими умовами перебування (Ірак, Афганістан, Судан, Ангола та ін.). Для успішного просування по кар'єрним щаблям американському дипломатові потрібно бути спеціалістом по двох "важких" країнах або регіонах, оволодіти двома іноземними мовами, одна з яких повинна відноситись до категорії "важких" (китайська, арабська, фарсі та ін.).

Одним із важливих напрямів "трансформаційної дипломатії" є сприяння покращенню іміджу США в інших країнах світу. У зв'язку з цим, дипломати повинні працювати не тільки у столицях країн перебування, але й у провінціях та "виникаючих регіональних центрах". Держдепартамент сформулював концепцію посольств США та постійної американської присутності (American Presence Post), коли кваліфікований дипломат проживає та представляє інтереси США не в американському посольстві, а за межами столиці, у тих місцях, де намічаються значні перетворення. При цьому, американські дипломати повинні тісно взаємодіяти з представниками інших федеральних відомств, особливо з Пентагоном.

Хіларі Клінтон обрала модель керівництва Держдепартаментом, виконуючи настанови президента-демократа Барака Обами з відновлення дипломатії в якості головного засобу реалізації зовнішньої політики і дипломатії. Від "експорту демократії" демократи відмовились. Посилилась роль законодавчої влади, тобто Конгресу в реалізації зовнішньої політики країни. Особливу увагу американські дипломати приділяють тому, як зовнішня політика держави представлятиме американський народ, а також тому, як переконати колег здійснювати зовнішню політику і дипломатію США.

У ХХІ столітті особливий інтерес для держав пострадянського простору в контексті використання практичного досвіду – являє саме досвід США, які мають усталені традиції та оперативно та адекватно реагують на нові виклики і загрози глобалізованого світу [20, с. 16].

Дипломатична служба Сполучених Штатів Америки – відносно невелика за своєю чисельністю, але одночасно найбільш компетентна, кваліфікована і ефективна частина громіздкого зовнішньополітичного механізму Сполучених Штатів Америки. Державний департамент США (англ. The United States Department of State) – міністерство закордонних справ США, очолюване Державним секретарем. Традиційно історичною датою створення Державного департаменту США вважається 1789 рік, а його першим очільником став Томас Джефферсон. Конституція США надала президентові США повноваження і відповідальність за ведення міждержавних стосунків. Проте практика підтвердила потребу у окремому виконавчому підрозділі для підтримки президента у введених справ нового федерального уряду. 21 липня 1789 року Палата представників США і Сенат США схвалили закон щодо заснування Департаменту закордонних справ. Президент Джордж Вашингтон, відповідно підписав його – 27 липня 1789 року, тим самим визначив його статус як першого федерального агенства, створеного за новою конституцією. У вересні 1789 року, додаткове законодавство змінило назву агенства на Державний департамент і доручило йому низку обов'язків із внутрішньої політики.

Історично так склалося, що Державний департамент США розташований на відстані кількох кварталів від Білого дому у Вашингтоні в будинку імені Гаррі Трумена. Державний секретар США є головою Державного департаменту США і безпосередньо підпорядковується президентові США. Держсекретар США організовує діяльність і керує департаментом та персоналом.

Історично сформувалися і на сьогодні функціонально визначено компетенцію Держдепартаменту, який має: забезпечувати захист і надавати допомогу американським громадянам, які проживають або подорожують за кордоном; допомагати американським бізнес-структурам на міжнародному ринку; координувати і забезпечувати підтримку міжнародних дій інших американських агенств (місцевого, штатного або федерального рівня), офіційних візитів за кордон і в США та інші питання дипломатичної сфери

діяльності; Забезпечувати громадян інформацією про американську зовнішню політику і відносини з іншими державами та забезпечувати зворотній зв'язок від громади до посадових осіб адміністрації; забезпечувати автомобільною реєстрацією транспортних засобів для недипломатичного персоналу і транспортних засобів дипломатів зарубіжних країн, що мають дипломатичну недоторканність у США тощо.

Інституційне затвердження в 1980 році Закону "Про Закордонну службу США" визначило пріоритети цієї інституції. У Законі зазначено: "Конгрес вважає, що кар'єрна Закордонна служба, заснована на високому професіоналізмі, служить національним інтересам держави і необхідна для здійснення підтримки Президентові й Державному секретареві у веденні ними зовнішніх справ Сполучених Штатів". Висока оцінка діяльності кадрових дипломатів підкріплена в Законі "Про Закордонну службу" і наданням ним низки конкретних прав, зокрема права Асоціації Закордонної служби на апеляцію рішень Атестаційної комісії у спеціально створеному адміністративному суді, вести переговори з керівництвом Держдепартаменту з питань умов праці, призначень, звільнень, присвоєння чергових дипломатичних класів. При цьому Закон, не змінив і не зміг змінити ситуацію державно-політичної та правової невизначеності, у якій з самого початку опинилися професійні дипломатичні кадри через наявні у президента Сполучених Штатів Америки практично нічим не обмежені повноваження у сфері кадрових призначень на дипломатичні посади всіх рівнів.

Роль кар'єрних дипломатів Закордонної служби США [21] незрівняно нижча, ніж, наприклад, у Великій Британії або деяких інших європейських державах, і зорієнтована переважно на практичну дипломатію. У Держдепартаменті відсутній аналог поста британського кадрового дипломата № 1 – постійного заступника міністра, що виконує роль сполучної ланки між політичними керівниками МЗС і професійними кадрами [9]. На сучасному етапі працівники Закордонної служби (FSO) є представниками Сполучених Штатів Америки, які забезпечують мир, підтримують процвітання, просувають американські інтереси та захищають американських громадян у світі. Працівники Закордонної служби задля забезпечення глобального впливу, який мають Сполучені Штати Америки у світі працюють більш ніж у 265 посольствах та інших дипломатичних місцях світу. У Держдепартаменті є свій власний навчальний центр – Інститут Закордонної служби США. Дипломати і дипслужбовці проходять підготовку та перепідготовку в Інституті, або в університетах і науково-дослідницьких центрах, як правило, тричі впродовж своєї кар'єри. Модель підготовки дипломатичних кадрів США підтвердила свою багаторічну дієвість і постійно оновлюється у відповідь на виклики та загрози глобалізованого світу XXI століття [22].

Дипломатична служба США, її інститути, у відповідь на виклики і загрози часу відповідно реформуються. З метою своєчасної адаптації до нових умов, зокрема – умов екстремальних, відбувається удосконалення дипломатичного механізму США у контексті перспективних напрямів дипломатичних ініціатив. Теракти 11 вересня 2001 року вплинули на впровадження й посилення безпекової складової в підготовці відповідних дипломатичних кадрів. Обов'язковими стали спеціальні тренінгові курси щодо моделей поведінки дипломатів у надзвичайних або кризових ситуаціях. Для моделювання умов наближених до реалій використовуються спеціальні методи, спеціальне технічне та мультимедійне обладнання, спеціальні технічні та імітаційні засоби навчання [3, с. 136-139; 23].

У відповідь на виклики і загрози XXI століття в Держдепартаменті США особливу увагу акцентували на новаціях щодо порядку здійснення кадрової ротації в Держдепартаменті США. З початку 2007 року середня тривалість довготермінових відряджень американських дипломатів та адміністративно-технічних працівників становить від одного до трьох років, та обумовлюється рівнем стабільності внутрішньополітичної ситуації і кліматичними умовами країни призначення. Наприклад, термін відрядження до Японії становить три роки, до африканських країн – два роки, до Іраку та Афганістану – один рік. До 2007 року тривалість закордонних відряджень становила від одного до чотирьох років але, враховуючи ситуацію із збільшенням кількості країн з нестабільною політичною ситуацією, постало питання щодо прискорення процесу ротації, що призвело до скорочення цього терміну на один рік. Також на один рік скоротився максимальний термін роботи в центральному апараті Державного департаменту між довготерміновими закордонними відрядженнями, який на сьогодні становить п'ять років. Перспективне планування ротації в Держдепартаменті США здійснюється на один рік. Як правило, остаточний план ротації на наступний рік затверджується у серпні поточного року. Такий механізм дає можливість пройти відповідну мовну та профільну підготовку співробітникам, що направляються у довготермінове відрядження.

Отже, система ротації Держдепартаменту США увібрала в себе багатий досвід американської дипломатії, довела на практиці свою функціональність і відповідність реаліям дипломатичної служби США і американського суспільства в цілому. Нормативна база, що регулює кадрові питання Держдепартаменту, постійно удосконалюється і доповнюється новими нормами. На початку XXI століття перед США постала проблема створення інноваційної, ефективної системи забезпечення якісного зростання кадрового потенціалу дипломатичної служби США, з урахуванням традицій і тенденцій цивілізаційного поступу, стратегічних напрямів розвитку держави та світового освітнього досвіду. А тому система підготовки кадрів для сфери зовнішніх зносин має зазнати структурної та змістовної трансформації, і першочергово – має бути впроваджена оновлена модель навчання дипломатів – дипломатів XXI століття, з урахуванням традиційних та інноваційних методів і засобів удосконалення організації дипломатичних служб провідних держав світу.

Зовнішньополітичні та дипломатичні ідеологеми, як психологічна конструкція нових ідей, нової суспільно-політичної думки XVIII-XX століть, а також соціально-політична і політико-дипломатична доктрина XXI століття, яка виражала інтереси панівного класу, апелювали до морального обов'язку людини і вимагала від нього бути справедливим як заради досягнення головної мети життя – рятунку душі, так і

заради встановлення суспільного порядку й збереження його в постійності. Проблеми зовнішньої політики й дипломатії хвилювали уми непересічних сучасників у США. Вони перебували в пошуку відповіді на ті питання, які ставила перед ними об'єктивна реальність. Адже цей період європейської історії, і зокрема – в історії США – не міг залишити нікого байдужим, так як “мир і злагода – першочергово необхідні речі для королів і держав.

Ідеологічне обґрунтування зовнішньополітичних та дипломатичних ідеологем нової європейської системи міждержавних відносин, пояснення подій і фактів у контексті розвитку суспільно-політичної думки та світорозуміння минулих поколінь відкриває нові шляхи до пізнання суспільства епохи доби Нової історії й розуміння протистояння політичної теорії та суспільно-політичної практики провідних держав-гравців у політичній грі тогочасної Європи і США. Спроба побудувати узагальнену модель політико-дипломатичної думки (ідеологем, концептів, теорій тощо) початку особливої, трансформаційної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною.

Доба раннього Нового часу та Нового часу (XVI-XIX ст.) – це період трансформації та інституціоналізації принципово нового суспільно-політичного порядку в Європі та США, утвореного територіальними державами, та формування нової інституціонально-дипломатичної практики. Як підтверджує історичний досвід значення ідеологем змінюється відповідно до політичної прагматики, а цілеспрямоване використання ідеологем є ефективним засобом управління масовою свідомістю – ідеологема легко запам'ятовується і створює ілюзію розуміння в об'єкті маніпуляції. Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на владу, право, ідеологію, державу, дипломатію, внутрішню й зовнішню політику держави, процеси їх інституціоналізації, а, відповідно, допомагають також скласти уявлення про людей тогочасної епохи, їх світогляд, ідеологеми та ментальні установки.

Розуміти ідеологеми означає розуміти цілу ідеологію, зокрема нову зовнішньополітичну ідеологію Європи і США в контексті формування світової політико-дипломатичної системи та системи світового й європейського лідерства, флуктуаційні зміни та поетапні трансформації систем міждержавних відносин XVI-XXI ст.

Джерела та література

1. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle / Bernard Barbiche. – Paris: Presses Universitaires de France, 2012. – 369 p.
2. Black J. A History of Diplomacy / Jeremy Black. – Reaktion Books, 2010. – 312 p.
3. Livet G. L'équilibre européen de la fin du XVe à la fin du XVIII e siècle / Georges Livet. – Paris: PUF, 1976. – 231 p.
4. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomacy (1451-1789) / R.B. Mowat. – London: Hamden-Connecticut, 1971. – 311 p.
5. Согрин В.В. США в XX-XXI веках. Либерализм. Демократия. Империя / В.В. Согрин. – М.: Весь мир, 2015. – 592 с.
6. Печатнов В.О., А.С. Манькин. История внешней политики США / В.О. Печатнов, А.С. Манькин. – М.: Международные отношения, 2012. – 692 с.
7. Киссинджер Г. Дипломатия / пер. с англ. В.В. Львова / Г.Киссинджер. – М.: “Ладомир”, 1997. – 848 с.
8. Демин А.А. Государственная служба / А.А. Демин. – 6-е изд. – М.: Книгодел, 2013. – 182 с.
9. Сайт Бібліотеки Конгресу США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.loc.gov> – Назва з екрану.
10. Матвеев В.М. Дипломатическая служба США: монография / В.М. Матвеев. – М.: Международные отношения, 1987. – 192 с.
11. Santis H. The Diplomacy of Silence. The American Foreign Service. The Soviet Union and the Gold War. 1933-1947 / H. Santis. – Chicago. – L., 1980. – 336p.
12. Christopher W. Department of State Reorganization plan / W. Christopher // U.S. Department of State Dispatch. – February 1993. – P. 66-69.
13. The Diplomats 1919-1939. Ed. by J.A. Craig and F. Jilbert. – N.Y., 1963. – Vol. II. – 903 p.
14. Ціватий В.Г. Підвищення професійної майстерності, модель ротації та кар'єрне зростання дипломатів США: досвід для України / В.Г. Ціватий // Зовнішні справи. – 2014. – № 07. – С. 24-27.
15. Pigman G. A. Contemporary Diplomacy / G. A. Pigman. – Washington, 2010. – 288 p.
16. Кузнецов Д.В. Взаимодействие внешней политики и общественного мнения в США: некоторые актуальные вопросы: монография / Д.В.Кузнецов. – М.: КомКнига, 2014. – 496 с.
17. State Department Reform / Independent Task Force Report Cosponsored by the Council on Foreign Relations and the Center for Strategic and International Studies. New York, 2000. – 396 p.
18. Кубышкин А.И., Цветкова Н.А. Публичная дипломатия США / А.И. Кубышкин, Н.А. Цветкова. – М.: Аспект Пресс, 2013. – 270 с.
19. Gingrich N. Rogue State Department // Foreign Policy. – July/August. – 2003. – P. 30-39.
20. Цветков И.А. Дипломатическая служба США после 11 сентября / И.А. Цветков // Современные США: тенденции внутренней и внешней политики. – СПб., 2004. – С. 11-16.
21. Foreign Service Act of 1980 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.usaid.gov/policy/ads/400/fsa.pdf – Назва з екрану.
22. Саломатин А.Ю. Президентская власть в США и её представители (сравнительные политологические и конституционно-правовые очерки): монография / А.Ю. Саломатин. – М.: Норма, 2015. – 239с.
23. Розанов А.А. Внешняя политика США: актуальные аспекты / А.А. Розанов. – Мн.: Тэхналогія, 2008. – 103 с.

Циватий В. Г. США – Европа: внешнеполитические исторические вехи и институционально-дипломатический диалог (XVIII-XXI вв.)

Статья посвящена становлению, историческому развитию и современным институтам дипломатии и дипломатической службе США. Опыт США во многом ценен и полезен для современных государств в контексте использования практического опыта США, которые имеют устоявшиеся, исторически сформировавшиеся традиции, оперативно и адекватно реагируют на новые вызовы и угрозы

глобализированного мира. Особенное внимание уделено особенностям развития внешней политики и институциональным аспектам дипломатического взаимодействия и институционально-дипломатического диалога: Европейские государства – США на протяжении XVIII-XXI веков.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, государственная служба, модель подготовки дипломата, институты дипломатии, институционализация, США, Европа.

Tsivatyi V. G. US – Europe: the Foreign Policy Historical Steps and Institutional and Diplomatic Dialogue (XVIII-XXI century).

The article is devoted to the formation, historical development and contemporary institutions of diplomacy and the diplomatic service of the United States. The US experience in many ways is a valuable and useful for modern states in the context of practical experience in the US, which have well-established, historical traditions, promptly and adequately respond to new threats and challenges of the globalized world. Particular attention is paid to the peculiarities of foreign policy and diplomatic aspects of institutional cooperation and institutional and diplomatic dialogue European states - the United States during the XVIII-XXI centuries.

Keywords: foreign policy, diplomacy, public service, model of diplomats' training, institutions of diplomacy, institutionalization, the USA, Europe.

УДК 930.2:347.77

В. А. Іваненко

ВИТОКИ ГЕОСТРАТЕГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ТА ПОЧАТОК ПОЛІТИЧНОЇ КАР'ЄРИ З. БЖЕЗІНСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню витоків геополітичних поглядів З. Бжезінського та початковому етапу його політичної кар'єри. У роботі розкриваються факти, які вплинули на формування концепцій геостратега, надається характеристика аналітичних праць З. Бжезінського. За допомогою вивчення наявної джерельної бази з'ясовані важливі віхи його життя і творчості, пов'язані із політичною діяльністю. Автором проаналізовані роботи З. Бжезінського, його промови, мемуари, матеріали інтерв'ю.

Ключові слова: З. Бжезінський, зовнішньополітичний курс, геополітика, стратегія, концепція, США, біографія

Після Другої світової війни США відіграють особливу роль у міжнародній політиці. Вони намагаються вибудувувати далекоглядні стратегії розвитку, пропагувати універсальні цінності та зміцнювати зовнішньополітичні позиції. Недивно, що у другій половині ХХ ст. геополітична думка цієї країни збагатилася та поповнилася плеядою нових мислителів. Помітну роль у формуванні зовнішньої політики США цього часу відіграв відомий геостратег Збігнев Бжезінський. Поряд із Генрі Кіссінджером та Самуелем Гантінгтоном він вважається одним з найвпливовіших геополітиків США, який протягом довгого часу консулював американських президентів. У своїх аналітичних працях З. Бжезінський показав яскраві приклади самобутнього академічного осмислення зовнішньополітичної галузі й значення обґрунтованої міжнародно-політичної стратегії.

Навіть після відходу З. Бжезінського з великої політики, до його думки прислухаються, а його прогнози сприймаються всерйоз. Він часто дає інтерв'ю найвідомішим світовим газетам і радіостанціям. Така увага не випадкова. Адже це людина, що володіла таємною інформацією зовнішньої політики протягом тривалого часу. В даний час він являється консультантом Центру стратегічних і міжнародних досліджень та професором американської зовнішньої політики в Школі сучасних міжнародних досліджень Пола Г. Нітце при Університеті ім. Джона Гопкінса у Вашингтоні [1].

Вивченню інтелектуальної біографії З. Бжезінського та його впливу на зовнішньополітичний курс США присвячено об'ємну дослідницьку літературу. Насамперед це роботи західних вчених. Найважливішою працею у цьому напрямку являється монографія П. Вогана, в якій автор дослідив життєвий шлях З. Бжезінського та політичну діяльність часів "холодної війни" [2]. Також слід вказати роботу Дж. А. Андріанопулоса. Він приділив увагу академічному світогляду З. Бжезінського та порівняв його з іншим відомим геополітиком Г. Кіссінджером [3]. У російській літературі, яка представлена статтями Єфимова М.М., Кожакіна Є.В., Євгенєва В. О., виник навколо З. Бжезінського ареол "злого генія та русофоба", тому що, на думку цих дослідників, його концепції мають антиросійську спрямованість [4-6]. Українська історіографія представлена розвідками Грищенка Т. А., який зосереджується на поглибленому вивченні аналітичного доробку З. Бжезінського та його ролі у формуванні зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Картера [7]. Але незважаючи на позитивні досягнення, що відбулися у напрямку дослідження біографії вченого, залишаються малодослідженими численні періоди життя і творчості З. Бжезінського. Виходячи з цього, на нашу думку, актуальним є дослідження інтелектуальної біографії та наукової спадщини Збігнева Бжезінського, бо це допоможе визначити його роль у формуванні концептуальних засад зовнішньої політики США останньої третини ХХ ст.

Мета статті – проаналізувати період біографії З. Бжезінського та виявити факти, які вплинули на формування геостратегічних поглядів політолога, а також дати оцінку його першим крокам у політиці.